

*Березовська Н. Л.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри кримінального права**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ НЕПОВНОЛІТНІМ З УРАХУВАННЯМ СТУПЕНЯ ТЯЖКОСТІ ЗЛОЧИНУ

Анотація. У даній статті розглядаються проблемні питання призначення окремих покарань неповнолітнім. Пропонується вирішення проблеми шляхом закріплення загальної норми, яка б урегулювала всі можливі питання щодо призначення неповнолітнім покарань.

Ключові слова: покарання, неповнолітні, призначення покарання.

Постановка проблеми. Удосконалення кримінального законодавства в частині покарання неповнолітніх здійснюється з метою належного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у частині забезпечення дітям особливого піклування та допомоги з боку держави, реалізації положень Конституції України щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі й гідності найвищою соціальною цінністю, забезпечення кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості. З огляду на рівень дитячої злочинності є необхідність у розробленні державної політики у сфері захисту прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом, відповідно до Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [1].

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми покарання неповнолітніх постійно привертали увагу вітчизняних і зарубіжних юристів та практичних працівників. Серед них варто виділити роботи З.А. Астемірова, М.М. Бабаєва, Л.В. Багрий-Шахматова, А.М. Бандурки, М.І. Бажанова, І.М. Гальперіна, В.О. Глушкова, В.К. Грищука, Н.О. Гуторової, Т.А. Денисової, Г.В. Дровосекова, Г.І. Забрянського, І.І. Карпенця, В.О. Меркулової, Г.М. Миньковського, Н.А. Мирошниченко, О.Є. Наташева, І.С. Ноя, В.Ф. Пірожкова, А.Х. Степанюка, М.О. Стручкова, В.М. Трубникова, А.П. Тузова, М.Д. Шаргородського, М.І. Хавронюка, Н.С. Юзікової та інших видатних учених і практиків.

Метою статті є висвітлення проблемних питань призначення покарання неповнолітнім.

Виклад основного матеріалу дослідження. Покаранням, що застосовуються до неповнолітніх, притаманні ті ж цілі, що ставляться законодавцем перед покаранням взагалі – це виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Кара ж є сутністю, а не метою покарання [2, с. 22], що постає з поняття покарання (ч. 1 ст. 50 КК України). Тому доречно буде пропозиція щодо виключення з ч. 2 ст. 50 КК України вислову «не тільки кару, а й».

Запропонована редакція ч. 2 ст. 50 КК України буде виглядати наступним чином: «2. Покарання має на меті виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами».

Важливу роль для досягнення цілей покарання неповнолітніх відіграє застосування основних засобів виправно-трудоного впливу, що суттєво підвищують виправний потенціал цих видів покарань. Найбільший ефект у виправленні засуджених неповнолітніх злочинців є можливим за органічно-

го поєднання виправних і каральних засобів. За допомогою засобів виправно-трудоного впливу під час застосування громадських і виправних робіт, позбавлення волі на певний строк досягаються позитивні зміни у свідомості засудженого, створюється готовність до самокерованої правослужняної поведінки.

Громадські роботи в їхньому сучасному вигляді є новим, порівняно із Кримінальним кодексом України 1960 р., видом кримінального покарання, хоча у світовій практиці такий вид покарання існує досить давно. Введення покарання у вигляді громадських робіт до Кримінального кодексу України та можливість його застосування до неповнолітніх злочинців є обґрунтованим і доцільним. Покарання у вигляді громадських робіт володіє значними каральними й виправними властивостями, в більшості випадків справляє позитивний вплив на неповнолітніх засуджених. Низький рівень рецидивної злочинності осіб, що відбули покарання у вигляді громадських робіт, свідчить про ефективність цього виду покарання. Невисокі показники застосування покарання у вигляді громадських робіт до неповнолітніх засуджених пов'язані з незначною кількістю санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК України, що передбачають зазначений вид покарання, певною суб'єктивною недооцінкою суддями їх виправного потенціалу та відсутністю налагодженого механізму виконання цього виду покарання.

Покарання у вигляді виправних робіт протягом майже всієї історії свого існування посідало особливе місце в системі покарань. Широке застосування цього виду покарання за радянської доби генезису української держави змінилося істотним зниженням рівня його застосування із здобуттям Україною незалежності, обумовленим високим рівнем безробіття, особливо серед неповнолітніх. Аналіз соціально-правових, організаційних та матеріально-фінансових проблем, пов'язаних із покаранням у вигляді виправних робіт та його відбуванням, доводить наступне: по-перше, обґрунтованість позицій науковців про необхідність існування покарання у вигляді виправних робіт та законодавця щодо передбачення в чинному кримінальному законодавстві України щодо неповнолітніх засуджених покарання у вигляді виправних робіт, каральні та виховні сторони якого сприяють виправленню засуджених; по-друге, необхідність більш широкого застосування покарання у вигляді виправних робіт до неповнолітніх злочинців в Україні; по-третє, потребу в удосконаленні процесу відбування покарання у вигляді виправних робіт неповнолітніми засудженими шляхом зміцнення матеріально-фінансового та кадрового потенціалу кримінально-виконавчих інспекцій відповідно до загальноприйнятих світових стандартів, створення спеціального підрозділу в системі кримінально-виконавчої інспекції, який діяв би на умовах пробації та здійснював збір інформації про особистість неповнолітнього, займався наглядом за його поведінкою та працевлаштуванням, залученням громадськості до процесу виховання й виправлення. З метою

підвищення ефективності застосування до неповнолітніх засуджених покарання у вигляді виправних робіт також необхідно закріпити в чинному КВК України обов'язок власника підприємства, де відбуває покарання неповнолітній засуджений, щодо доведення вироку суду до відома членів колективу. Важливим фактором покращення виховної роботи, що проводиться з неповнолітніми під час відбування ними покарання у вигляді виправних робіт, може стати реалізація у КВК України положення, яке зобов'язувало б власника та трудовий колектив підприємства проводити із засудженими зазначеної категорії виховну роботу.

Узагальнення й аналіз практики застосування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк щодо неповнолітніх засуджених свідчить про те, що зазначений вид покарання до неповнолітніх в Україні застосовується не виправданно широко в системі покарань неповнолітніх; застосування зазначеного найбільш суворого виду покарання до неповнолітніх супроводжується настанням низки негативних наслідків, пов'язаних з ізоляцією особистості від суспільства. Негативні наслідки застосування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк вказують на необхідність вжиття заходів, спрямованих як на скорочення обсягів застосування цього виду покарання щодо неповнолітніх, так і на активізацію застосування покарань, альтернативних покаранню у вигляді позбавлення волі на певний строк, у першу чергу покарань, пов'язаних із виправно-трудоим впливом. Із метою скорочення обсягів застосування до неповнолітніх засуджених в Україні покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк у законодавчому порядку пропонується обмежити можливості застосування цього виду покарання сферою тяжких, із застосуванням фізичного насильства до іншої особи, та особливо тяжких злочинів. У зв'язку із цим ст. 102 КК України «Позбавлення волі на певний строк» слід викласти в такій редакції:

«1. Позбавлення волі є найсуворішим видом покарання, що може бути застосований до неповнолітнього, визнаного винним у вчиненні злочину, на строк від шести місяців до семи років і шести місяців.

2. Покарання у вигляді позбавлення волі призначається неповнолітньому:

- 1) за тяжкий, із застосуванням фізичного насильства до іншої особи, злочин – на строк до п'яти років;
- 2) за особливо тяжкий злочин – на строк до семи років і шести місяців.

3. Неповнолітні, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах».

Основною причиною широкого застосування до неповнолітніх в Україні покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк та низьких показників застосування покарань, альтернативних покаранню у вигляді позбавлення волі на певний строк, є недосконалість системи покарань неповнолітніх. Для вдосконалення системи покарань неповнолітніх в Україні необхідно вжити заходів, спрямованих на приведення системи покарань неповнолітніх у відповідність до принципів її побудови й розширення сфери застосування покарань, альтернативних покаранню у вигляді позбавлення волі на певний строк. Напрями вдосконалення системи покарань неповнолітніх в Україні є такими:

– розширення можливостей та вдосконалення застосування вже існуючих видів покарань, пов'язаних із виправно-трудоим впливом (громадські й виправні роботи);

– видозміна такого виду покарання як арешт та пов'язування процесу його відбування із застосуванням виправно-трудоого впливу;

– введення до системи покарань неповнолітніх такого виду покарання, пов'язаного з виправно-трудоим впливом, як обмеження волі.

Із метою вдосконалення системи покарань неповнолітніх в Україні пропонується наступне:

1) передбачити в чинному КК України можливість застосування до неповнолітніх засуджених покарань у вигляді громадських і виправних робіт із 14-річного віку, що в цілому узгоджується з міжнародно-правовими стандартами у сфері застосування покарань, праці неповнолітніх та пов'язування відбування покарань із виправно-трудоим впливом. Зазначені види покарань слід застосовувати до неповнолітніх за вчинення злочинів невеликої й середньої тяжкості; крім того, необхідно передбачити також можливість застосування покарання у вигляді громадських робіт не лише як основного, але й як додаткового виду покарання – до виправних робіт та до штрафу.

2) перетворити арешт на покарання, пов'язане з виправно-трудоим впливом, застосовувати його з 14-річного віку та здійснити диференціацію строків відбування арешту, виділивши такі його види: короткостроковий арешт, арешт на вихідні, довгостроковий арешт. У зв'язку із цим пропонується ст. 101 КК України «Арешт» викласти в такій редакції:

«1. Арешт полягає у триманні неповнолітнього, який досяг 14-річного віку, в умовах ізоляції у спеціально пристосованих установах – арештних домах, з обов'язковим залученням до праці.

2. Залежно від особистості неповнолітнього засудженого й тяжкості вчиненого ним діяння суд під час постановлення обвинувального вироку може призначати один із таких видів арешту: короткостроковий арешт, арешт на вихідні, довгостроковий арешт.

3. Короткостроковий арешт призначається строком до шести днів, арешт на вихідні – строком від однієї до чотирьох субот та неділь, довгостроковий арешт – строком від одного до чотирьох тижнів».

Виходячи з обраного законодавцем напряму кримінальної політики, необхідно передбачити можливість застосування арешту на вихідні та короткострокового арешту під час покарання неповнолітніх злочинців, що вчинили злочини невеликої й середньої тяжкості, а довгострокового арешту – під час покарання неповнолітніх злочинців, що вчинили тяжкі злочини.

3) передбачити в КК України можливість застосування до неповнолітніх засуджених за вчинення злочинів середньої тяжкості та тяжких злочинів покарання у вигляді обмеження волі з 14-річного віку. Із цією метою слід, по-перше, виключити з ч. 3 ст. 61 словосполучення «до неповнолітніх», по-друге, ввести ст. 101-1 «Обмеження волі» до Кримінального кодексу України:

«1. Покарання у вигляді обмеження волі полягає у триманні неповнолітнього, який досяг 14-річного віку, у спеціальному виправно-виховному центрі без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за ним нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

2. Обмеження волі встановлюється на строк від шести місяців до двох років і шести місяців, а за вчинення тяжкого злочину – до п'яти років».

4) також необхідно ч. 1 ст. 98 КК України викласти в такій редакції:

«До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочинів, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) обмеження волі; 6) позбавлення волі на певний строк».

Висновки. Забезпечуючи реалізацію пропозицій з удосконалення системи покарань неповнолітніх та застосування пев-

них видів покарань до неповнолітніх засуджених, пропонується доповнити КК України ч. 3, 4 ст. 98 та викласти їх у такій редакції:

«3. Неповнолітньому, залежно від тяжкості вчиненого злочину, можуть бути призначені такі види покарання:

– за злочини невеликої тяжкості: штраф, громадські роботи, виправні роботи;

– за злочини середньої тяжкості: штраф, громадські роботи, виправні роботи, короткостроковий арешт, арешт на вихідні, обмеження волі;

– за тяжкі злочини: довгостроковий арешт, обмеження волі;

– за тяжкі, із застосуванням фізичного насильства до іншої особи, та особливо тяжкі злочини: позбавлення волі на певний строк.

4. Строки покарань неповнолітнім встановлюються в межах статей розділу XV Загальної частини КК України».

Література:

1. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні від 24 травня 2011 року № 597/2011 // [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>.

2. Березовська Н.Л. Покарання неповнолітніх і виправно-трудоий вплив : монографія / Н.Л. Березовська. – Одеса : Фенікс, 2011. – 250 с.

Березовская Н. Л. Назначение наказаний несовершеннолетним с учетом степени тяжести преступления

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемные вопросы назначения отдельных наказаний несовершеннолетним. Предлагается решение проблемы путем закрепления общей нормы, которая бы урегулировала все возможные вопросы о назначении несовершеннолетним наказаний.

Ключевые слова: наказание, несовершеннолетние, назначения наказания.

Berezovska N. Sentencing juveniles based on the severity of the crime

Summary. This article discusses the problematic issue of appointment of certain minor penalties. It is proposed to solve the problem by fixing the general rule that all possible to regulate the issue of appointment of minor penalties.

Key words: punishment, juveniles, sentencing.